

BASA ATJÈH LAM TULÉHSAN

Dr. Husaini Hasan

Narit peu-intat

Basa Atjèh, djameun geutuléh deungon tuléhsan arab atawa deungon alfabet arab njang geuseubôt deungon kheut Djawoë atawa Djawi lam basa meulaju. Lagèë basa Iran, basa Urdhu, basa Meulaju. Su njang hana dalam alfabet arab ka geupeugot modification (geu-ubah batjut) saban lagèë tuléhsan Djawi Meulaju. Na persamaan dalam tuléhsan antara Djawi Meulaju deungon Djawoë Atjèh. Keubit basa Meulaju njan keuh basa njang toë that deungon basa Atjèh. Basa Meulaju leubèh madju sabab awaknjan ka meurdéhka. Dji Teungku Atjèh djinoë ka djeuët keu lamiët gob (lamiët Indonasia) dan ka geupeunjum hina geuh bak geumarit basa droë, basa Atjèh, peuë lom bak geuteumuléh tjit ka handjeuët lé, maka basa Atjèh djinoë karab gadoh dalam dônja. Meunjo geutanjoë Atjèh keudroë-teuh hana ta peubéasa lé ta meututô basa Atjèh, panè bansa laén djidjak peugabuëk droëdjih djidjak meututô basa geutanjoë. Alahkeuh Beulanda (musôh Atjèh djameun) mantong djikeubah kitab-kitab djameun njang geutuléh lé ureuëng-ureuëng tuha geutanjoë hingga hana putôih seudjarah geutanjoë. Indonasia njan tjit djipaksa geutanjoë Atjèh marit "basa indonesia"(basa melaju njang ka djipeu-Djawa, lam kheuët dan dalam narit; le njang ka djilawok-lawok ngon basa Djawa), djikeumeung peuhabéh geutanjoë bèk tinggai meu-euntjit, supaja bèk ta tusoë soë droëteuh lé, hingga djeuët djitjok nanggroë geutanyoë deungon hana ta meulawan. Basa Atjèh nakeuh salah saboh bagian nibak identitet geutanjoë Atjèh.

Neuduëk sastra Atjèh nakeuh paléng manjang didalam sastra basa melaju, le njang djipeusapat dan djikeubah lam museum di Holland, leubèh2 lom lam museum rajek di Leiden. Uboë nibak bansa Beulanda njang aktif bak sidék peukara Atjèh (supaja djeuët djipeutalô Atjèh) nakeuh Snouck Hurgronje. Djihnjan keuh njang juë Husein Jayadiningrat untôk peugot saboh kamuih Atjèh-Beulanda, dua boh djiléd teubai-teubai, disinan djeuët ta eu pakriban kaja basa geutanjoë dan tjukôp deungon idiomatic dan puisi. Meunantjit deungon hikajat-hikajat Atjèh; lagèë: Hikajat Putroë Gumbak Meuih, Hikajat Asai Padé, Hikajat Malém Dagang, Hikajat Aulia Tudjôh, Hikajat Kisah Ulat, Hikayat Potjut Muhammad, Hikajat Banta Beuransah, Hikajat Malém Diwa, Hikajat si Lindông Geulima, Hikajat Putroë Naga ngon Teungku di Lhök Tapak Tuan, Kitab Bungong Situngkôi, Hikajat Ranto, Hikayat Teungku di Meukék, Hikajat Banta Lidan, Hikajat Putroë Peukisôn, dll. Iadôm na djipeusapat dalam Institut basa dan budaya bansa Nanggroë Beulanda di Leiden(Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- end Volkenkunde).

Sibeutôidjih malèë teuh geutanjoë generasi Atjèh djinoë pajah ta djak meureunoë basa dan seudjarah Éndatu teuh keudéh u Beulanda, musôh Éntu geutanjoë djameun. Peuë ta peugot teuma salah droëteuh hana ta hôreumat dan hana ta bôh jum keu keureubeuën Éntu teuh njan, njang ka neubri keu geutanjoë. Bahthat pih meunan ka pajah ta bri teurimong geunaséh geutanjoë keu Bansa Beulanda sabab ka djikeubah deungon got that pusaka Éndatu geutanjoë lé djih. Adak meukon lagèënjjan le that ka putôih seudjarah Atjèh.

Loghat(Dialèk) basa Atjèh na matjam-matjam, lagèè loghat Atjèh Rajek, loghat Pidië, loghat Pasè, loghat Tapak Tuan(loghat djamèè), loghat Teumiëng dlst. Lagèè loghat Melaju na loghat Melaju Atjèh, Melaju Deli, Melaju Kelantan, Melaju Perléh, Melaju Petani,dlst. Meunantjit ta kalon basa Inggréh, na loghat Amerika, loghat British,loghat Irish, loghat Australia, loghat Inggréh India dll. Bandum loghat basa njan saban got dan makén le matjam makén mangat bak ta deungo. Loghat njang lôn ngui bak tjara dasar teumuléh basa Atjèh njoë nakeuh loghat Pidië. Hana djeuët keu peukara, peuë mantong loghat njang ta meututô watèë ta teumuléh djeuët ta peuseusuai deungon huruh-haraih dasar njang ka na.

Tjara teumuléh Djawoë hana panjang ulôn rawi disinoë sabab njan djeuët neubeuët keudroë nibak Kitab-kitab Djawi Meulaju njang hana djeu-ôh bida deungon basa Atjèh. Njang peunténg keu geutanjoë djinoë pakriban ta teumuléh basa Atjèh deungon huruh latèn hingga leubèh mudah bagi geutanjoë untôk ta peutamong lam Internet dan Forum Internasional. Nibak tuléhsan-tuléhsan njan dan meungingat keu lidah alfabet di dônja djinoë maka lôn tjok saboh peuneutôih ngon ta peumudah keu geunerasi Atjèh djinoë bak geuteumuléh basa Atjèh deungon huruh-haraih lagéë njang akan lôn tuléh dimijub njoë. Teuntèë bagi droëneuh njang ahli-ahli éleumèë basa (philology) le that pat djeuët neupeubutôi. Hana peuë, kritik njan tjit peureulèë, mangat djeuët geutanjoë leubèh got lom, leubèh djroh. Njang sampôreuna that meudéh panè na roë. Geutanjoë manusia teuntèë na kureuëng. Njang peunténg ta mulai. Meungjo hana ta peuphôn, panè na pat ta peugot dan hana pat bak ta peusampôreuna.

Stockholm, 10 Ramadhan 1419 H

Dr. Husaini Hasan

Meuntroë Peundidékan Neugara Atjèh (lam peungaséngan)

Tjara teumuléh basa Atjèh

Huruh-haraih Atjèh ta bagi duwa, njakni Huruh hudép (vocal) dan Huruh maté. (consonant).

I. Huruh hudép: A, I, U, È, O.

Njang peunténg nakeuh limong boh huruh njoë.

Miseuë:

A: *A*(tjut-kak, tjuda, tjupo Abu, ajah, *abah*, *abi*(ureuëng thjik agam) *Apa*(adoë jah, adoë ma)

I: *Iku*(iku leumo), *Inong*(ureuëng inong)
Gaki, *Rapa-i*, *ruti*

U: **U**, boh **u**, **bu**, **ubat**, **ulat**, **madu**, **sibu**

È: *Bèk*, *hèk*, *èk*, *nèk*

O: *moto*, *toto*, *kuto*, *butjho*

Nibak huruh E njoë djeuët tabagi keu lhèè boh huruh hudép treuk njakni e, è, é

Miseuë:

e: *rajek*, *ba-e*, *tahe-gante*,
è: *bèk*, *èk*, *hèk*, *nèk*, *palèë*, *batèë*
é: *maté*, *baté*, *panté*

'Oh lheuëhnjan teuma su lam hidông nibak huruh hudép njoë njakni 'A, 'I, 'U, 'È, 'O

Miseuë:

'A: *moë meu-'a-'a*, *'ajéb*, *meu'aih*, *peu-'ab*
'I: *moë meu-'i-'i*, *'iëk*
'U: *su meu-'u-'u lagéë su kapai- pho*
'È: *Pa'è*, *la'èh*, *ku'èh* 'O: *meu'oh*, *tu'oh*,

'Oh lheuëhnjan teuma

gabôngan E ngon U djeuët keu EU, lagèë:

Eu: **eu**, **keu**, **teuma**, **seuma**, **seumah**, **keumah**, **beukah**,

Teuma lom na gabôngan EU ngon È djeuët keu EUÈ, lagèë:

Euè: **euë**, **tjeuë**, **rheuë**, **beuë**, **keubeuë**, **bubeuë**, **panteuë**.

Dan su lam hidông nibak 'euë, 'eu, 'e, lagèë:

'euë: *sinjak ka djeuët dji 'euë*.

'eu: *bèk ka 'eu beurangkaho meunjo kah hana muphôm*

'è: *Pa'è*, *La'èh*, *ku'èh*

Nibak O na 2(duwa) matjam , njakni O dan Ô, lagèë:

O: *moto*, *kuto*, *butjho*, *katjho*,

Ô: *laôt*, *patôt*, *tutông*, *tulông*, *dalông*, *budôk*, *pakhôk*

Gabôngan nibak huruh hudép njoë deungon È bak hudjông.

Lagèë:

lè: leupië, upië, Pidië

Èë: lagèë, malèë, palèë, badjèë, gukèë, gutèë, Abèë, rudjèë.

Oë: paloë, badjoë, manoë, peutoë, gigoë, rampagoë

Uë: uë, uët, buët, pruët, kuët

II. Huruh Maté (konsonant) Atjèh:

Meubida batjut deungon huruh konsonant Meulaju

leubèh² bak huruh 'S', su djih leubèh leumoh batjut deungon udjông

lidaih lam ruweuëng gigoë, lagèë: *sa, beusoë, sép, seumah, santeut, seutot.*

Lheuëhnjan na gabongan 'S' ngon 'J' njakni Sj,

lagèë ( ) lam basa 'Arab, atawa 'Sh', lam basa Inggréh (shame, she, shoot),

miseuë: *sjaitan, sjarikat, meusjén, syèëdara*; atawa 'Sk' lam basa Svenska (skillnad, skinka, skilja).

Gabôngan huruh maté deungon H,

lagèë : *bh, dh, kh, lh, ph, rh, th*

miseuë: *Bhaih, bhôi, dhiët, dhôi, khiëng, kh'èb, khôb, lhèë, lheuë, phang-phoë, rhuëng, rheuë, thô, thèë* (kalon lom lam huruh gabôngan)

Huruh Maté Basa Atjèh Na: 18 huruh maté

nyakni: *B, D, F, G, H, Y, K, L, M, N, P, Q, R, S, T, C, J, Z* dan 10 huruh gabôngan

nyakni: *bh, dh, kh, lh, ng, ny, ph, rh, sy, th.*

B: *Batja, basa, bui, buta, bila, blôh, bulôh*

D: *Dada, dawa, duwa, do'a, adék*

Dj: *Djandji, djeungki, idja, badjèë, rudjèë, djambèë, djambô, djudô*

F: *Fatimah, Faridah, Khalifah,*

G: *Gagah, gôgah, gigoë, gusi, gutji*

H: *haba, hakim, haté, huteuën, hudjeuën, hitam (h)* dikeuë huruh hudép biasa gadoh su (h) nyan lagèë: *hudjeuën ta batja udjeuën hitam ta batja itam haté ta batja até huteuën ta batja uteuën hutang ta batja utang lagèë basa Inggréh hour geubatja awe honour geubatja ane*

J: *Jakin, Jasin, baja, buja, kaja*

K: *Kala, katja, kuta, kah, kèë, gaki,*

L: *Lalat, laloë, leumo, limong, leumoih.*

M: *Malam, malang, mamplam, mumang, manjang, minjeuk, mom*

N: *Nam, nan, nun, peukajan, piasan.*

P: *Paké, panté, puténg, peunténg, keuripèp, mupèp-pèp*

Q: *Quru-an*

R: *Raba, rasa, rô, rôh, brôih, rimuëng, rhuëng, kruëng, truëng, triëng, kariëng, rhéng, karéng,*

S: *Salang- saléng, sôсах-seunang, sakét, sungkét, sa, sah*

T: *Tabi'at, ta'at, tabak, tapak, tuha, tuka, tu'èt*

Tj: *Tjamtja, puntja, guntja. tjabak, tjutja, tjuma. Tjinta, tjintra, tjeurana. gutji, bantji, guntji*

Z: *Lazat, zat, zamrut, Zamri, Azimar*

10 Huruh gabôngan:

Bh: *Bhaih, bhôi, su meubh'ôih-bh'ôih.*

Dh: *Dhoë, dhiët, dhôi*

Kh: *Kha, khô, khiëng, kh'èb, khôb, khuëng, kheuë, kheuët, khanduri, eungkhoë*

Lh: *Lhèë, lhiët, lhuë, lheuë, lheuëh, meulho, lhob, lhôk, lhi*

Ng: *Ngeut, ngiëng, bingong, bungong, inong, tungang, pisang, mumang*

Tr: *Triëng, truëng, kruëng*

Nj: *Njak, njan, njoë, njata, njang, manjak, minjeuk, manjang*

Ph: *Pha, phang-phoë, pheuët phét, muphôm*

Rh: *rhô, rhéng, rheuë, rhuëng, rhup*

Sj: *Sjaikuna, sjèëdara, sjèëtan, sjarat, sjèch,*

Th: *Tham, thô, that, thèë*

Narit peunutôp

Peukara huruh "**J, Tj, SJ**" njang ladôm ureuëng geutanjoë ka biasa geungui huruh **Y, C, SY** atau **SH**, sibeutôi djih njoë nakeuh loghat alphabet Inggréh. Njoë geupeuphôn lé Tengku Apa Melaju di Malaysia, 'oh lheuëh droëneuhnjan didjadjah lé Inggréh maka peungarôh keubudajaan dan tjara hudép bangsa Inggréh ka meukeumat that lam tjara hudép droëneuhnjan. Meunantjit tjara meututô dan teumuléh lam basa melaju.

Hèk that ta deungo aneuk miët melaju lam sikula watèë di hidja alphabet " a,b,c,d,e,f,g,,dst. " watèë djingui huruh njan lam narit ka meulaén su. Miseuë narit "apa", huruh "a" bak phôn dan bak teungoh ta batja "a", meutapi huruh "a" bak keuneulheuëh ka ta batja "e"; dan bak watèë ta hidja ka djeuët keu "é". Teuma lom huruh "c". Lam narit meutuléh "c" ta batja "tj", watèë ta hidja ka djeuët keu "si".

Meunantjhit deungon huruh "y" dan "j", bandum njan peungarôh basa Inggréh lagèë nan awak Inggréh "JOHN" hanja sistém Inggréh njang batja njan deungon "Djon", awak Beulanda, Djerman, Skandinavia, dan le lom laén hana djikheun lagèë awak Inggréh kheun, meutapi djikheun "Jon" . Di awak Indonosiainjan njan tjhit hana pendirian droëdjih, didjak seutot mantong peuë njang ka djipeugot lé awak Malaysia deungon didjak ubah alphabet basa Melayu lagèë lôn meutjeukot diateuëh. Peuë lom siumu bangsa-bangsa Melayu di Nusa Tuëngara njoë ka rhet djimijub dominansi bangsa Djawa maka le that narit-narit basa Djawa ka djitamong lam basa Melaju, miseuë "orang" ka djeuët keu "wong", gila kadjeuët keu "eddan". Dan dalam marit ka le that djitamong unsur-unsur "dong", "dèh", "sih" dsb.

Tanda-tanda pendjadjahan Djawa siumu "Meurdéka sisat thôn 45 njan pih le deuh lam basa Atjèh lawét njoë miseuë "Geutjhik" kadjeuët keu "Lurah", "Mukim" kadjeuët keu "Camat", "Tengku Apa" kadjeuët keu "Lék-lék, "Abu", "Ajah", "Tengku", bandum kadjeuët keu "bapak".

Trôih bak Tantra TNI-POLRI njang poh bangsa geutanjoë Atjèh ka tadjak kheun bapak, peuë meusabab deungon ka djih tjok ma geutanjoë lé djih!?, na'uzubillah. Basa Geutanjoë Atjèh hana peuë tadjak tuka alphabet atawa narit basa Atjèh, deungon sistem teumuléh tjara Inggréh, kadjeuët lagèë awai njang ka na. Lagèë meutulèh diateuëh. Djinoë ka ta tukri pakriban tjara teumuléh basa Atjèh, maka ka djeuët ta mulai ladju teumuléh lam basa droë-teuh. Bèk ta piké lé keu salah han keunong, atawa teumakôt teuh djikheun lé gob.

Le ureuëng njang dji peugah mantong atawa dji kritik mantong, djipeubuët tan. Basa nakeuh djiwa bansa. Basa Atjèh nakeuh basa droëteuh bansa Atjèh. Basa Ma-Ku geutanjoë njang ka geupulang nibak Endatu geutanjoë Atjèh keu geutanjoë aneuk tjutjo. Darah bansa Atjèh le that ka rhô bak geupeutheun marwah bangsa dan basa Atjèh njoë. Geutanjoë Atjèh keuh nyang peuteuntèë pakriban njang got keudroë-teuh dan toh njang peureulèë keudroë-teuh, hana peureulèë tadjak meutirèë-tirèë bak gob. Geutanjoë ureuëng peugot seudjarah, kon ureuëng tuléh seudjarah.

Wassalamu'alaikum warahmatullah.